

van Tonningen, de remplaçant van Trip, zag later in dat deze beslissing nefast is geweest. De Duitsers konden ons land leegkopen en in ruil daarvoor kregen we slechts nog meer ellende. Dit aspect krijgt uiteraard in het bijzonder wat de Nederlandsche Bank betreft de nodige aandacht. Voor het personeel, dat in overgrote meerderheid *goed* was, was het bewind van Rost en zijn handlangers een donkere periode.

Trip bleef tot de bevrijding een discrete rol op de achtergrond spelen. Hierdoor kon hij, evenals de overige directeurs die na hem waren opgestapt, eenvoudigweg op 7 mei 1945 het presidentschap weer op zich nemen. Zijn toegift zal hem ook niet licht zijn gevallen. Hij was het niet eens met de minister van financiën Lief tinck, die kon doorzetten dat van lieverlede de positie van de Nederlandsche Bank, vooral ten opzichte van de overheid, niet meer helemaal zou overeenkomen met die van vóór de oorlog. In 1946 trad hij af en volgde dr. M. W. Holtrop hem op. Diens eerste jaren als president worden tot 1948 bestreken, toen de bankwet de veranderde positie van de bank moest regelen. Daarmee eindigt dit boek, dat mijns inziens voortreffelijk is.

De Nederlandsche Bank neemt in ons land een bijzondere positie in, die moeilijk is af te bakenen. Daarom heeft de schrijver—evenals zijn voorganger A. M. de Jong—van zijn verhaal niet alleen maar een bedrijfsgeschiedenis gemaakt, maar ook tot op zekere hoogte een economische geschiedenis in het algemeen. Doordat economische verschijnselen veelal cijfermatig moeten worden weergegeven, is er in beginsel het grote risico, dat de leesbaarheid in het gedrang komt. Dit is op elegante wijze opgelost door tabellen in de tekst, waarbij in een aantal gevallen ook niet-kwantitatieve feiten op overzichtelijke wijze zijn verwerkt. Geld- en bankwezen zijn geen eenvoudige onderwerpen, zodat aan meer technische uiteenzettingen moeilijk te ontkomen is. Maar gelukkig onthoudt De Vries zich van kabbalistische beschouwingen, terwijl het voor de lezer bovendien prettig is, dat het betoog regelmatig over personen en hun activiteiten gaat, waarbij het aan anekdotes niet ontbreekt. Een indrukwekkend notenapparaat, dat een schat aan verdere informatie verschaft, versterkt de indruk, dat de auteur op zeer degelijke wijze zijn onderzoek heeft verricht.

Ik trof in het gigantische breiwerk slechts één steek aan, die de schrijver heeft laten vallen. Op bladzijde 374 wordt vermeld, dat na de bevrijding in verband met de devaluatie van de gulden de goudvoorraad van de Nederlandsche Bank voortaan gewaardeerd zal worden tegen een bedrag van f2970,- per kg. fijn. Maar het is de vraag of alle lezers zullen weten, dat het daarbij gaat om de begrijpelijkerwijze hier te lande vrijwel onbesproken devaluatie van de gulden die voortvloeide uit het monetaire akkoord, dat onze regering in ballingschap in Londen sloot op 21 oktober 1943 met die van België en Luxemburg; een akkoord, dat De Vries overigens elders wel noemt (405). Verder vroeg ik me af of onze Nederlandstalige Zuiderburen ingenomen zullen zijn met het feit dat de schrijver hun munteenheid de Belgische *franc* noemt (117-118). Maar het mag worden aangenomen, dat de meeste lezers hem dat gaarne zullen vergeven.

W. L. Korthals Altes

B. de Wever, *Greep naarde macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Hel VNV 1933-1945* (Bewerking van het in 1992 aan de universiteit van Gent verdedigde proefschrift: *Vlag, groet en leider. Geschiedenis van het Vlaams nationaal verbond 1933-1945*; Tielt: Lannoo, Gent: Perspectief uitgaven, 1994, 701 blz., f84,50, Bfl350,-, ISBN 90 209 2267 X (Lannoo), ISBN 90 800635 7 6 (Perspectief)).

Dit werk is een ingekorte versie van een monumentale doctoraatsverhandeling, verdedigd aan

de Universiteit Gent in 1992. Het is een 'klassieke partijgeschiedenis', zoals de auteur ze noemt, die een stevig gestructureerd en veelzijdig beeld uittekt van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV). Dat wordt voorafgegaan door een overzicht van de evolutie van het Vlaams-nationalisme vanaf zijn ontstaan in de eerste wereldoorlog. Na de stichtingsperiode van het VNV in 1933 worden de organisatorische en ideologische ontwikkelingen beschreven, de verkiezingscampagnes en -uitslagen zowel voor de gemeenteraden als voor het parlement, de binnen- en buitenlandse politiek. De groei wordt ontleed per provincie of per arrondissement. Ook de ne venorganisaties komen aan bod: die voorde vrouwen en voor de jeugd, de vakbonden, de pers, niets ontbreekt. Op de vraag naar de sociale samenstelling van het kiezerspubliek, de leden en het kader van de partij, kon de auteur bij gebrek aan voorstudies geen duidelijke antwoorden geven.

De centrale vraag van De Wever voor de tussenoorlogse periode luidde: was het VNV fascistisch of niet? En daarmee samenhangend: was zijn collaboratie onvermijdelijk? Zijn antwoord is tweemaal *ja*. Hij zet zich daarmee aftegen de oudere auteurs A. W. Willemsen en H. J. Elias, die daar op een 'verhullende' manier over hadden geschreven, alsof er ook een democratische vleugel in de partij zou bestaan hebben, en een afwijzing van collaboratie. De Wever sluit zich aan bij de bevindingen van L. Vandeweyer en van mijzelf, en stelt dat in het nationalisme van af zijn ontstaan ondemocratische en antidemocratische opvattingen actief waren. Hij toont aan dat die al vóór de stichting van het VNV sterk aan invloed wonnen, en dat er in de schoot van die partij nog alleen touwtrekken plaats vond over *de graad van* autoritarisme en corporatisme, niet over het beginsel. 'De economische crisis met haar verschrikkelijke sociale gevolgen lag aan de grondslag' van die overwinning van de Nieuwe-Orde-strekking, en er kan volgens de auteur geen beslissende rol worden toegekend aan buitenlandse invloeden, zoals ik heb gedaan.

Akkoord dat de werkloosheid zal bijgedragen hebben tot een attitudeverandering bij jonge militanten, die een ondemocratisch partij- en samenlevingsmodel aanvaardden, en dat het algemeen gunstige voorwaarden schiep voor een doorbraak bij het-kiezerspubliek van de traditionele partijen. Maar De Wever verwaarloost volledig de internationale samenhang. Het VNV werd gesticht in het jaar waarin Hitler aan de macht was gekomen, en nam die machtsovername duidelijk als voorbeeld. In februari 1934 ontvouwen de leider, Staf de Clercq, en zijn adjunct, Hendrik Elias, de plannen van de partij op een vertrouwelijke vergadering van sympathisanten die moesten overgehaald worden om toe te treden: 'Een sterke volmachtenregering', een concordaat, 'de partijen moeten verdwijnen: eerst de staatskatholieke partij — ook de socialistische zou ineens storten tegenover een Nationaal Syndicalisme'; in onze beweging heerst 'een soort dictatuur'. Er kan voor de toehoorders geen twijfel bestaan hebben: het Duitse model zou worden gevolgd. En Elias was dan nog één van de gematigden, die in 1928 het fascisme krachtig bestreden had. Was hij niet zo totaal omgegaan onder invloed van het gebeuren in Duitsland sinds 1930? De Wever vermeldt zelfs dat gebeuren niet.

De auteur ziet, meer dan ik het gedaan heb — en *a fortiori* meer dan het gebeurde in de werken die hij 'verhullend' noemt — in het Vlaams-nationalisme een wil om België te vernietigen. Maar hoe kon België vernietigd worden, tenzij door een rechts revanchistisch Duitsland in een volgende oorlog? Ook dat lijkt mij een belangrijk element in de ontwikkeling van het nationalisme naar de *Revolution von rechts*. Het waren die rechtse Duitse krachten die in en na de eerste wereldoorlog de *Flamenpolitik* hadden gevoerd waaruit het Vlaams-nationalisme was ontstaan.

In mei 1936 haalde het VNV een verkiezingsoverwinning, met 16 kamerzetels op 202. De Wever beschrijft scherpzinnig hoe enkele gematigde voormannen zoals Elias bereid waren om

deel te nemen aan een regering die een semi-autoritair corporatief bestel zou vestigen. Maar de positie van de leider De Clercq was versterkt door de triomf, en hij belette zulk een afwijking van de anti-Belgische en dictatoriale partijlijn, een afwijking die een scheuring zou veroorzaakt hebben.

Bijna de helft van het boek handelt over de bezettingsjaren. In mei 1940 deed de leider, zonder verzet van de 'gematigden', de greep naar de macht. Maar de bezetter besloot ten laatste in juli dat hij het VNV, dat hem te Vlaams en te conservatief was, slechts tijdelijk zou gebruiken in afwachting dat hij nationaal-socialisten zou gekweekt hebben die in het Germaanse rijk wilden intreden. De steeds verder gaande nazificering en andere toegevingen van de partij konden daaraan niets veranderen. Dat leidde vanaf de lente van 1941 tot een groeiende crisis in haar rangen.

Het kat en muis-spel van de bezetter met het VNV was al uitvoerig beschreven door A. de Jonghe onder de veel te beperkte titel *De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel*, in de delen 3 (1974) tot 8 (1984) van de 'Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog'. De Wever heeft daar geen belangrijke nieuwe gegevens aan kunnen toevoegen. Dat heeft hem allicht in de verleiding gebracht om veel waarde te hechten aan een lijvige onuitgegeven 'studie' van Elias 'Het Vlaams-nationalisme in de tweede wereldoorlog'. Het ligt voor de hand dat deze memoires van de ter dood veroordeelde opvolger van de in oktober 1942 overleden De Clercq weinig betrouwbaar zijn. Ze werden zonder documenten opgesteld vijftientig of meer jaren na de feiten. Ze konden ook niets anders zijn dan een zelfverdediging van degene die verantwoordelijk was voor de tijdelijke vernietiging van het Vlaams-nationalisme en van de rampen die over de aanhangers ervan waren gekomen. De Wever staat er niet kritiekloos tegenover, maar hecht er mijns inziens toch al te dikwijls geloof aan. Zoals wanneer hij bijtreedt wat mijns inziens een nationalistische mythe is, dat Elias in augustus 1943 'radicaal elke samenwerking afbrak met de SS-instanties. Het is een uniek feit in de Europese bezettings-geschiedenis'. Ik heb dit en andere punten bediscussieerd in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LIII (1994) 179-189.

Deze meningsverschillen beletten niet dat ik opgetogen ben over deze in vele opzichten exhaustieve studie. De Wever is een vruchtbaar auteur van wie we nog veel te verwachten hebben.

L. Wils

J. Ridderbos, *Strijd op twee fronten. Schilderen de gereformeerde 'elite' in de jaren 1933-1945 tussen aanpassing, collaboratie en verzet op kerkelijk en politiek terrein*, I, II (Dissertatie Vrije universiteit Amsterdam 1994; Kampen: Kok, 1994, xxiii + 424 blz., en xi + 458 blz., f149,-, ISBN 90 242 8149 0 (I), ISBN 90 242 8292 6 (II), ISBN 90 242 8294 2 (I en II)).

Hoofdpersoon van dit boek is de Kamper theoloog prof. dr. Klaas Schilder, maar om het juiste perspectief te kunnen aanbrengen vergelijkt Ridderbos hem met de gereformeerde 'elite'. Met 'gereformeerde elite' bedoelt de auteur de top van de Gereformeerde Kerken in Nederland, het grootste zich gereformeerd noemende kerkgenootschap. Uitvoerig beschrijft Ridderbos de standpunten die Schilderen de (rest van de) gereformeerde elite hebben ingenomen tegenover het nationaal-socialisme en de bezettingspolitiek van de Duitsers. Die beschrijving begint niet in mei 1940, maar in 1933, want de schrijver meent terecht dat men, door de voorgeschiedenis erbij te betrekken, beter zicht kan krijgen op tijdens de bezetting gemaakte keuzes.